

SIMION BĂRNUȚIU DESPRE NEVOIA UNEI UNIVERSITĂȚI ROMÂNEȘTI

DRAGOȘ POPESCU

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române

Simion Bărnuțiu on the Urgency of a Romanian University. The paper analyses the ideas formulated around 1853 by Simion Bărnuțiu (1808–1864), important Romanian thinker of the 19th century. His works fostered the idea of creating a Romanian university in Transylvania province, which could educate public figures able to contribute to the social and political development of the Romanian nation.

Keywords: Romanian Revolution of 1848, higher education, social justice, nation, pedagogy.

Anul acesta, în 28 mai, s-au împlinit 150 de ani de la petrecerea din această lume a lui Simion Bărnuțiu. Figură de prim plan a renașterii politice românești, vocea pătrunzătoare a Revoluției din 1848, din timpul vieții intrată în legendă în ținuturile aflate pe atunci sub stăpânirea Imperiului habsburgic, dar și a renașterii culturale a românilor de pretutindeni, Bărnuțiu pornise de la Iași, unde era profesor la prima Universitate a românilor, către Bocșa Română, satul său natal, pentru a-și îngriji sănătatea grav zdruncinată.

Nu a mai apucat să ajungă la locul către care călătorea în căruța pusă la dispoziție de Cuza Vodă. Avea 55 de ani, dar lăsa în urmă speranțe care, cu un sfert de veac mai devreme, greu s-ar fi putut deosebi de iluzii. Că nu erau doar iluzii, românii din Transilvania dovediseră mai întâi cu armele. Dar afirmarea pe această cale a drepturilor unui neam subjugat se dovedise insuficientă. Politica, ducând mai departe războiul cu alte mijloace, perpetuase față de românii din Imperiu, în ciuda eroicei lor acțiuni, vechea situație de inferioritate socială, politică și culturală. Vitejia pe câmpul de luptă nu fusese de ajuns pentru îndeplinirea obiectivelor naționale formulate de Bărnuțiu la Blaj, pe Câmpia Libertății, în prima duminică după Înviere a anului 1848; fusese exclusă de la masa negocierilor, unde adversarii înfrânți au lucrat mai îndemânic.

Ca și în Moldova și Muntenia, fruntașii Revoluției s-au găsit, în cele din urmă, și în Ardeal, în situația de a-și continua activitatea în condiții foarte grele, apelând la marile autorități ale epocii, autorități profund preocupate în declarații de organizarea dreptății, dar pentru care, totuși, noțiunea de dreptate în genere nu includea și dreptatea față de români.

Simion Bărnuțiu a fost o personalitate cu un simț înnăscut al dreptății. Încă din tinerețe, când flăcările Revoluției nu cuprinseseră Europa, acest simț l-a determinat să ia atitudine, riscându-și libertatea, și chiar viața, față de rușinoasele excese feudale împotriva românilor din Transilvania. Încă de pe atunci, el s-a dovedit înclinat mai degrabă către acțiune decât către contemplație, a tins mai mult către virtuțile unui om de stat, decât către cele ale unui filosof.

Cu toate acestea, departe de a disprețui filosofia, aidoma multor oameni de stat din orice vreme, a considerat-o un instrument de neprețuit în lupta pentru libertate a neamului său. Un instrument pe care a dorit să-l facă utilizabil în chip firesc de către cei care vorbesc limba română, pentru propriile lor nevoi de cunoaștere, nu doar să și-l însușească pentru a-l folosi ocazional în argumentarea justiției revendicărilor naționale românești, a unor nevoi de *recunoaștere*. Noblețea viziunii bărnuteiene asupra libertății este atestată de atitudinea lui față de filosofie. Căci libertatea nu se afirmă, potrivit lui Bărnuțiu, doar față de altul, ci și față de sine însuși. „Înțelepciunea cea adevărată nu va restrânge libertatea nimăru, decât între marginile dreptului, ba încă se va sili a o lăți pe cât se poate...”¹; or, limba exprimă „înțelepciunea cea adevărată”, în măsura în care o poți înțelege și cultiva. Și nu în orice limbă te poți bucura deplin de libertate, ci în propria limbă: „Care popor va priimi de părinte sufletesc pe un om cu care nu se va putea înțelege?”².

Faptul că Bărnuțiu era preocupat de problema creării unei terminologii filosofice românești (baza terminologiei științifice în genere, în orice limbă), este atestat încă din 1839, când, într-o scrisoare către George Barițiu, mărturisește, având în vedere experiența pe care o dobândise ca profesor de filosofie la Blaj: „am socotit să scap pe încet filosofia din robii limbii lătimești”. Câteva cuvinte, care ne dezvăluie însă o ciudată transformare de perspectivă: deși scrierile lui Bărnuțiu îi sunt obscure cititorului de azi tocmai datorită latinismului strâns îmbrățișat de autorul lor, intenția lui, atât de clar formulată, era aceea de a *introduce în limba română formele capabile să poarte gândul filosofic*, forme pe care noi le percepem azi ca „naturale”. Rezultatul eliberării filosofiei din „robii limbii lătimești” s-a întors, parcă nedrept, împotriva celui care-l urmărea.

Efortul de a-l citi azi pe Bărnuțiu ne dezvăluie, deci, un om – dar și o epocă – al căutării febrile, al tatonării. Pentru el, ca și pentru epoca sa, căile nu existau, ele trebuiau trasate. Orice soluție dată într-un asemenea context, de către oricine, era mai curând o explorare de posibilități decât o veritabilă soluție. Erorile n-au fost mai puțin semnificative, în această atmosferă a căutărilor, decât adevărurile, și nu se deosebesc de ele decât prin faptul, imposibil de anticipat, că unele se vor realiza, pe când altele nu.

În general, aceste epoci interstițiale nu durează prea mult. Explorarea posibilităților se transformă destul de repede în angajament stabil față de anumite

¹ Simion Bărnuțiu, *O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă*, în Ioan Chindriș, *Simion Bărnuțiu. Suveranitate națională și integrare europeană – O hermeneutică de texte*, Cluj-Napoca, 1999, p. 51.

² *Ibidem*.

posibilități, virtualul începe să ia cu repeziciune conturul realului. Cu toate acestea, doar evenimentele care se petrec în aceste intervale organizează pe termen lung realitățile care răsar ulterior. Bărnuțiu a fost conștient că aparține unei astfel de epoci magmatice, și a încercat să implanteze în ea ideile în jurul cărora să poată cristaliza voințele contemporanilor săi. Este mai puțin important felul în care el vedea statul, dreptul și cultura românească; contează mai mult că a văzut cu claritate nevoia de a constitui aceste premise ale libertății astfel încât ele să nu decurgă tocmai contrariul libertății.

În critica sa, Maiorescu nu va pune la îndoială justetea scopurilor urmărite de Bărnuțiu, nici necesitatea îndeplinirii acelor scopuri, ci numai adecvarea lor la realitățile momentului. Realitățile momentului, în clipa criticii maioresciene, se depărtaseră simțitor de realitățile momentului în clipa culmilor activității depuse de Bărnuțiu. La vremea criticii maioresciene, statul modern românesc era deja constituit, sistemul politic și juridic românesc se afla în plină dezvoltare, iar cultura națională căpătase deja instituțiile necesare pentru afirmarea sa, însuși Bărnuțiu găsiind un loc respectabil în cadrul acestora.

Plasată însă la momentul potrivit, activitatea lui Bărnuțiu rămâne profund legată de actualitate. Să ne întoarcem cu cincisprezece ani înainte de critica lui Maiorescu. Ne găsim în jurul anului 1853. Punerea temeliiilor „casei culturii noastre naționale”³, înainte de reluarea luptei pentru cucerirea drepturilor politice ale românilor din Imperiul habsburgic, se înfățișa ca o urgență, nesimizată însă de contemporani ca atare.

Urgența îi dictează lui Bărnuțiu *Cuvântul unui student despre necesitatea Academiei la români*, tipărit în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, în care se argumentează viguros în favoarea înființării unei universități românești. Această instituție, recunoaște fruntașul ardelean, nu va rezolva, desigur, toate nevoile națiunii; dar „fără de universitate, academie, ateneu sau ori[cum] să se numească acest așezământ al științelor mai polite, națiunea noastră niciodată nu va putea sta alături cu națiunile conlocuitoare, nici nu va putea merge alături cu ele pe calea culturii”⁴. Trebuie subliniat faptul că Bărnuțiu cere o universitate românească în Ardeal – ceea ce nu se va putea realiza, de altfel, până după Marea Unire –, o instituție modernă de învățământ în care să-și găsească locul convenit o facultate teologică, una juridică, una de medicină și una de filosofie.

Motivul pentru care românii trebuie să dispună de o universitate a lor este, pentru Bărnuțiu, acela că „din universități ies guvernatorii și domnii popoarelor”⁵. Guvernatorii și domnii popoarelor nu sunt legitimați, în viziunea lui Bărnuțiu, decât de autoritatea pe care aceștia o exercită în cadrul domeniilor lor de competență și

³ Simion Bărnuțiu, *Cuvântul unui student despre necesitatea Academiei la români*, în Ioan Chindriș, *op. cit.*, p. 139.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 140.

numai indirect, prin intermediul acestora, asupra indivizilor: teologia domnește „preste sufletele și inimile oamenilor, jurisprudența preste persoana și averea, medicina preste viața și averea lor, și filosofia preste toate”⁶.

Această guvernare indirectă asupra sufletelor, persoanelor, averii și vieții nu ia forma unei constrângeri doar în cazul în care autoritatea pe care se sprijină este acceptată ca atare de către cei față de care se exercită, iar acceptarea nu poate veni din partea unei națiuni *întunecate* de neștiință. De la o astfel de națiune se poate stoarce numai supunerea. Teologia, jurisprudența, medicina și filosofia luminează națiunile, astfel încât ele să fie capabile de a accepta autoritatea care li se propune. În absența acțiunii lor prealabile de ridicare culturală a indivizilor, autoritatea nu este decât o formă de înrobire, indiferent de faptul că se bazează pe exercitarea forței sau pe utilizarea de cunoștințe ce rămân întotdeauna inaccesibile celor guvernați.

Bărnuțiu, considerat uneori ca reprezentant al romantismului promotor al individualității geniale, se dovedește un spirit mai degrabă pragmatic, subliniind că luminarea unei națiuni este mai degrabă efectul numeroșilor agenți mediocri ai luminării, formați în instituții de învățământ superior organizate pe plan național, decât al personalităților excepționale, îndrumate de timpuriu să-și dobândească cunoștințele la universități străine. Acestea din urmă nu pot contribui la ridicarea generală, fiindcă nu cunosc, precum cei dintâi, nevoile cărora trebuie să le facă față. Către cei „care fac cea mai mare parte a națiunilor” se adresează, de fapt, învățământul superior vizat de el, nu către „aceste rarități” pentru care „nu este nici o greutate în lume”⁷.

Avându-i în vedere în primul rând pe cei „care fac cea mai mare parte a națiunilor”, Bărnuțiu arată că, în absența unui învățământ superior în limba română, orice sistem național de educație ar fi fost incomplet. Dorind „a-și cultiva fiii deplin, nu le face școale decât până la academie, și vrând a-i trece peste un râu mare, le face punte numai până la mijlocul râului, și când ajung la capătul punții îi aruncă în apă, ca să învețe deodată și înotul, și să iasă la țarmure fără să fi învățat a înota mai înainte sau numai prin bălți”⁸.

Se poate susține, fără prea mare greutate că, la vremea ei, viziunea lui Bărnuțiu era foarte înaintată. Mai târziu, în contextul existenței universităților românești de la Iași și București, cerințele sale n-au mai apărut atât de imperative, scopul la care ar fi trebuit să contribuie învățământul universitar estompându-se încetul cu încetul, până după Primul Război Mondial. În loc de imperativul învățământului universitar destinat luminării naționale, s-a vorbit tot mai mult despre nevoia sincronizării acestuia cu învățământul superior occidental.

Ca profesor de pedagogie la Universitatea din Iași, sau mai curând „mare profesor de educație națională” – consideră S.S Bârsănescu, influențat de spiritul maiorescian –, Simion Bărnuțiu nu a promovat, de altfel, o concepție pedagogică

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 141.

⁸ *Ibidem*.

proprie, însă a elaborat „o teorie despre educație conformă cu spiritul național românesc, cu dotațiunea noastră etnică”⁹. Potrivit acesteia, educatorul este dator să cunoască virtuțile și scăderile națiunii sale, dacă dorește ca munca să-i fie încununată de nașterea unei culturi naționale. Această cerință, desprinsă de S.S. Bârsănescu din *Pedagogia* lui Bărnuțiu, publicată la Iași, în 1870, se află în concordanță cu cea formulată, în 1853, în *Cuvântul unui student despre necesitatea Academiei la români*, de creare a unui institut românesc de învățământ superior. Lipsa educatorilor care să cunoască virtuțile și scăderile națiunii pe care o educă este o cauză a stării de întuneric în care ea se găsea. Remediul nu putea fi decât crearea de educatori, iar locul unde aceștia se pot crea este universitatea.

„Facultății filosofice”, Bărnuțiu îi acordă un loc aparte în cadrul universității proiectate: „cu toate că este în urma celorlalte facultăți, totuși domnește preste ele și la urmă-i aduce pre toți oamenii de ascultă, se pleacă și fac, auneori togma și aceea despre ce nici n-ar fi visat mai nainte, cum au fost în 1848 ștergerea iobăgiei”¹⁰. Putem remarca cu ușurință diferențele dintre rolul rezervat de Bărnuțiu filosofiei și cel pe care filosofia îl va ocupa la Maiorescu și în întreaga Școală maioresciană. La Bărnuțiu, filosofiei îi este încredințată o funcție socială explicită. La Maiorescu și maioreșceni, funcția socială a filosofiei este mult mai puțin marcată. Filosofia, pentru Maiorescu, este o știință, „știința relațiilor pure”¹¹. Ca știință, rolul ei este altul decât de a domni peste celelalte științe. Mai degrabă depinde de ele.

Concepția maioresciană asupra filosofiei s-a impus pe deplin în universitățile românești, cam o jumătate de veac. Abia prin Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti se înregistrează o îndepărtare față de linia maioresciană. Deși alternativa lui Bărnuțiu a căzut în uitare, se cuvine totuși să i se facă dreptate: a avut un rol de jucat la vremea ei și l-a îndeplinit cum se cuvine.

⁹ S.S. Bârsănescu, *Pedagogia*, în *Istoria filosofiei moderne*, vol. V, *Filosofia românească dela origini până astăzi*, de N. Bagdasar, Traian Herseni și S.S. Bârsănescu, București, 1941, p. 670. Bârsănescu reproduce în prezentarea sa un pasaj din cursul de pedagogie al lui Bărnuțiu, în care Bărnuțiu schițează un portret al poporului român, pe care-l reluăm aici. Chiar dacă ar fi de corectat în detaliile lui, ceea ce reprezintă un proces permanent de autocunoaștere, acest portret îi dă motive suficiente unei personalități înzestrate cu un profund simț al dreptății, cum era Bărnuțiu, de a acționa în favoarea cultivării calităților pe care le descoperă în el: „Românii au fost un popor tare și sănătos din partea constituției fizice, iar din partea sufletului: simplu, mulțumit cu puțin, frugal, încât fanarioții făceau speculă financiară din această virtute a românilor; apoi sincer, constant, ospitalier, suferitoriu de mari greutăți, laborios, drept, anemosu, belicosu, amator de științe și de arte și capabil pentru dânsule; aplecat de la natură spre libertate și spiritualmente mai liber decât toate popoarele învecinate ale Europei” (*Pedagogia*, p. 179–180).

¹⁰ Simion Bărnuțiu, *Cuvântul unui student despre necesitatea Academiei la români*, în Ioan Chindriș, *op. cit.*, p. 140.

¹¹ T. Maiorescu, *Considerații filosofice pe înțelesul tuturor*, în românește de Ion Herdan, în idem, *Scrieri din tinerețe*, ediție îngrijită, prefață și note de Simion Ghiță, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981, p. 173.